

A hiány naplója

Keresztes Károly András feljegyzéseiről

Keresztes Károly, akit évtizedekkel a halála után tüntettek ki a Jad Vasem díjjal, hős volt. Neki köszönhette az életét többek közt Vezér Erzsébet, irodalomtörténész, és az ifjabbik Vázsonyi Vilmos (az azonos nevű, híres politikus unokája). Utóbbi abban a tavaly megjelent kötetben (Hadas Miklós – Zeke Gyula: *Egy fölösleges ember élete. Beszélgetések Vázsonyi Vilmostal*. Balassi, Budapest, 2012), amelyben két barátjának mesélte el tanulságos és egyedi életének történetét, a következőt mondta: „Móricz Erzsébet és Keresztes Károly csodálatos emberek voltak. Elmentünk utána hozzájuk negyvenötben megköszönni a nagymamámmal, hogy ezt tették. Az Eskü úton laktak. És múltak az évek, és múltak az évek, és amennyire tudom – persze leállamosították a kommunisták, a rohadékok a könyvüzletüket a Baross utcában – egy újságosstandot adtak Móricz Erzsébetnek az Astoriánál. Már nem úgy, hogy az az övé, hanem hogy ott kellett dolgoznia. Én nagyon örülök, hogy mi legalább negyvenöt után meg tudtuk nekik köszönni, amit tettek, és nagyon örülök, hogy láttam őt, és ő is látott engem, akit megmentett. [...] külön örülök annak, hogy a Móricz név az Igazak Falán és az Igazak Kertjében szerepel, mert Zsiga bácsi maga, azáltal, hogy részt vett a magyar értelmiség tiltakozásának a megfogalmazásában az első zsidótörvény ellen, és becsületesen védte a magyar zsidóságot, erre maximálisan rászolgált. Akkor is, ha ő életet nem menthetett, mert akkor már nem élt, negyvenkettőben meghalt. Valahogy úgy éreztem, hogy a nevelt lányán keresztül ez órá is visszamegy. És ott voltam, amikor Pesten kis ünnepséget tartottak, ahol tíz-tizenkét túlélő embermentő, illetve a leszármazottaik, mert akik mentettek, azok akkor sokan már nem éltek, de a gyerekeik megkapták a díjat a Bálint Házban. [...] Az ünnepség után elmentünk a Farkasréti temetőbe, letettünk egy szál virágot, Vezér Erzsébet két protestáns zsolnárt, én pedig elmondtam egy Kaddist Móricz Erzsébet és Keresztes Károly sírjánál. Nemigen szoktam meghatódni, magamon például sosem, de ha erre gondolok, most is meghatódom. Ezekon az embereken nem tudok nem meghatódni, mert a fejükkel játszottak, és utána semmit sem kaptak ezért.” (146–147.)

Keresztes Károly az irodalomtörténet számára felfedezésre váró alak. Ismerte a 20. századi magyar irodalom egyik nagy és fontos íróját, Móriczot, sőt, szereplője lett annak a „regénynek”, amely, különösége és ellentmondásossága miatt, még ma is érdeklődést vált ki: ő vette feleségül, az író halála után, annak egykori szerelmét és nevelt lányát, Litkei-Móricz Erzsébetet. De nemcsak így kapcsolódott be az irodalomba: kiadót működtetett feleségével együtt. Amikor, nevelt fiának, dr. Móricz Imrének köszönhetően megkaptam eddig kéziratban őrzött naplójegyzeteit, arra voltam tehát kíváncsi, mi újat tudhatok meg belőlük Móriczról, Csibéről,

és arra, miként mesél majd Keresztes élete legnagyobb történetéről, a titkos nyomdában előállított hamis iratokról, és az üldözött zsidók életének megmentéséről.

Hamar rá kellett jönnöm, hogy ez a napló nem az, amit vártam és elképzeltem. Ez a hiány naplója: csaknem teljesen hallgat a „nagy történetekről”, és figyelmeztet arra, hogy a forrásokkal kapcsolatban ne legyenek elvárásaink, azt kell értelmeznünk, amit kapunk, nem érdemes fanyalogni azért, mert másra számítottunk. A jogi végzettségű Keresztes nem volt író, saját nyelvvel, nyelvteremtő képességgel nem rendelkezett. Sokkal inkább olvasó volt, és ezt nem pusztán olvasmányainak felsorolásából láthatjuk: szövegeknek nyelvi kliséiből is, például abból, hogy egyik szerelme orgazmusát, Erdős Renéé nagy népszerűsége miatt tett könyve nyomán, „a nagy sikolyként” emlegeti. Mert ez a feljegyzéseinek valódi témája: a test és a szellem konfliktusa, a testi vágyaknak való kiszolgáltatottság, az élvezetre vágyó, majd a betegségekkel küzdő test. Az erősen változó díszletek közt megélt érzéki örömek: hol az olasz tengerparton, ahol a Cianti és az asszonyi csók, hol a ceglédi latrina előterében, ahol az elszívott cigaretta okoz pillanatnyi boldogságot.

Keresztes kezdetben még önmagával küzd, magát gyözködi, hogy kevesebbet kártyázzon és lóversenyezzen, később már ezektől a harcoktól „megkíméli” a második világháború, és egészen más milyeneket állít a helyükre. Valami viszont nem változik: mindig a hiány határozza meg a naplói életét, húszéves kora körül a testi szerelemre is kapható, odaadó nők hiánya, később, a háború után, az egészség hiánya. (És itt felbukkan az önvád is, az a kínzó kérdés, vajon a korai testi leromlás nem az egykori élvezetek következménye-e.) De sorolhatnám még a fájdalmas veszteségeket: egy bombázás következtében Keresztes az anyját és a lánytestvérét vesztette el, és volt az életében egy olyan történés is, amelyről teljes egészében hallgat (én is csak Móricz Imrétől értesültem róla): a háború idején a felesége gyermeket várt, de elvetélt, közös gyermeke a házaspárnak nem született.

Csibe kapcsán egyébként is feltűnően hallgatag Keresztes: mintha a feleséggel kapcsolatos érzéki vágyakról, majd a beteljesült testi szerelemről nem tudna olyan nyíltan írni, mint a független fiatalember ágyában egymást váltó hölgyekről. Azt, persze, sejthette, hogy a felesége belevághat a naplójába, erre utal is (azt viszont nem tudhatta, hogy ugyanerről a hölgyről egykori partnere, mármint Móricz, a naplójában mennyivel nyíltabban beszélt). Ez a szemérmesség azzal is összefügghet, hogy a feljegyzések sorában van egy törés: Keresztes a háború alatt nem vezette a naplóját, 1947-ből visszatekintve írta le az ostromot, a fogságot. Ebből egyrészt az következik, hogy épp abban a tíz évben nem írt feljegyzéseket, amikor Móriczsal kapcsolatba került, megismerte és feleségül vette Csibét, és zsidók megmentésére vállalkozott, másrészt pedig az, hogy a kihagyást követően igyekezett megkomolyodni, olyan emberré válni, akinek nem az egyéni boldogság, hanem a közösség, a többi ember a fontos. Már a harmincas évek közepe óta a szocializmus után vágyódott ugyanis ez a polgári környezetben, jó körülmények között felnőtt fiatalember – hogy aztán, utolsó feljegyzéseiben, a szétrombolt polgári világ, a nyugati világ bukása, az ázsiai viszonyok eljövetele keserítse el, értetlenül szemlélje, miért tekintik az „új világ” építése közben a vendéglátóhelyek bezárását legfőbb feladatuknak a hatalom képviselői.

Keresztes Károly András naplóját 1930-ban kezdte, és 1948. februárjában zárta le. A szöveg maga több, mint kétszer olyan hosszú, mint amennyi itt olvasható – a húzás feladatát magamra vállaltam, így az itt olvasható szöveg valamelyest az én konstrukcióm is, nemcsak a szerzőé. (Hogy lesz-e valaha kiadása a teljes naplónak, nem tudom megmondani – ezúttal nem „kritikai kiadást” akartam készíteni, pusztán érdekes, olvasható szöveget, így nem jelzem a kihagyások pontos kezdetét és végét.) Persze, a történelem és a személyes élet is felsorolható a „konstruktorok” között – 1948 volt Keresztes korai halálának éve. Mondhatnám azt is, olyan férfi volt ezeknek a feljegyzéseknek a szerzője, aki megérdemli, hogy a 21. század olvasója fejét hajtson előtte, és figyelmet szenteljen a naplójának. De sajátos hiánynaplóját, minden esetlenségével és esetlegességével együtt, ennél többre érdemesnek, egy 20. századi sors töprengésre készítő lenyomatának gondolom, amelynek végén a betegség és az egészség csatája dül bent, a szobában, és, miként Keresztes írja, kint „az új világ keletkezésének titokzatos fájdalmai vajúdnak”.

■ ■ ■
Szilágyi Zsófia (1973): a Kalligram folyóirat szerkesztője, az MTA-ELTE TKI tudományos munkatársa. Legutóbbi könyve: *Móricz Zsigmond* (2013, Kalligram).